

СЕКЦІЯ 6.
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-
ВИКОНАВЧЕ ПРАВО.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОГЕННОЇ СИТУАЦІЇ
У СФЕРІ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН

Дацюк В.Б.
здобувач наукового ступеню кандидат юридичних наук
ДВНЗ «УжНУ»

Однією з найбільш негативних тенденцій сучасності є суттєве зростання рівня злочинності. Аналізувати показники стану злочинності за останні кілька десятиліть, І.П. Рущенко робить висновок, що пересічний українець сьогодні удвічі більше ризикує стати об'єктом злочинних посягань, ніж 20-30 років тому [1, с. 3]. Так, коефіцієнт злочинності в розрахунку на 100 тис. населення (насамперед, мова йде про зареєстровані злочини) у 1980 р. становив 485, у 1985 р. – 618, у 1990 р. – 895, у 1995 р. – 1250, у 2000 р. – 1123, у 2005 р. – 1035, у 2010 р. – 1098 [1, с. 3; 2, с. 209; 3, с. 231]. При цьому О.Г. Кальман, Н.С. Карпов, В.М. Попович та інші вчені звертають увагу на якісні перетворення в структурі сучасної злочинності: появу нових, раніше не відомих складів злочинів та ще некриміналізованих, але суспільно небезпечних діянь, способів та технологій їх вчинення, зростання масштабів злочинності, зухвалість і жорстокість дій злочинців, проникнення злочинності в усі структури суспільства, тобто концентроване вираження того, що загрожує вільному і незалежному існуванню держави [4, с. 30-31; 5, с. 21-27; 6, с. 25].

Значною мірою відповідні тенденції стосуються і сфери корпоративних відносин. Так, на перший погляд суспільно-економічні перетворення, пов'язані із переходом до приватно-правових засад права власності та корпоратизацією вітчизняної економіки, мали благородну мету – перетворити громадянина-користувача на громадянина-власника і надати йому можливість самостійно розпоряджатися своєю власністю. Однак розорення (як правило, навмисне) великих і дрібних корпорацій, різноманітні зловживання учасників господарських товариств або їх керівних органів, які мали місце всередині 90-х рр. ХХ ст. показали слабкість, неповноту і недосконалість вітчизняного корпоративного законодавства [7, с. 28-29]. В свою чергу недоліки в організаційному, функціональному та правовому забезпеченні процесів приватизації та корпоратизації сприяли первинному накопиченню тіньового капіталу «новоспечених» бізнесменів [5, с. 227-228, 364] за рахунок пересічних громадян, які довірливо вклали свої кошти, цінні папери, інше майно в діяльність шахрайських довірчих товариств, інвестиційних фондів тощо. Сьогодні ж злочини, які вчиняються у сфері корпоративних відносин, несуть за собою загрозу економічній безпеці держави у вигляді протиправного перерозподілу власності, монополізації становища на ринку, втрати

конкурентоздатності суб'єктів підприємництва, погіршення інвестиційного клімату, активізації процесів відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, та тінізації капіталообороту, корумпованості державних структур та, як наслідок, їх дискредитації.

В рамках підготовки даного дослідження нами було проведено опитування серед 252 представників юридичної професії стосовно їх ставлення до сучасного стану криміногенних процесів у сфері корпоративних відносин. На запитання анкети: чи поширеною, на Вашу думку, є практика порушення корпоративних прав на українських підприємствах корпоративного типу – 84% респондентів (в т.ч. 70% суддів, 89% працівників правоохоронних органів, 82% адвокатів та приватних юристів) відповіли «так, поширена». При цьому, на думку 58% опитаних (в т.ч. 65% суддів, 56% працівників правоохоронних органів, 41% адвокатів та приватних юристів), в переважній більшості випадків такі порушення мають злочинний характер, супроводжуються вчиненням злочинів проти власності, службових, економічних злочинів тощо. В свою чергу 16% опитаних (в т.ч. 20% суддів, 39% працівників правоохоронних органів, 5% адвокатів та приватних юристів) на це саме запитання анкети відповіли, що порушення корпоративних прав завжди супроводжуються вчиненням злочинів. На запитання анкети: чи вважаєте ви, що існуючі тенденції порушення корпоративних прав, включаючи існування таких негативних явищ як рейдерство та корпоративний шантаж (грінмейл), можуть свідчити про криміногенний характер сфери корпоративних відносин – ствердно відповіли 74% опитаних (в т.ч. 75% суддів, 72% працівників правоохоронних органів, 68% адвокатів та приватних юристів).

Серед тих респондентів, які дали негативну відповідь на ці два останні запитання та не вважають, що сфера корпоративних відносин в цілому має криміногенний характер, були висловлені наступні думки: 1) якщо йдеться про рейдерство та корпоративний шантаж (грінмейл), то в таких випадках справді можна вести мову про наявність певної кримінальної складової сфери корпоративних відносин, однак питома вага таких випадків недостатня, щоб характеризувати всю сферу корпоративних відносин в цілому; 2) порушення корпоративних прав носять неодноразовий злочинний характер, проте досить рідко реєструються саме як злочини (на практиці поширені адміністративні провадження або господарські спори). Таким чином, попри незначні розбіжності в оцінці стану злочинності у сфері корпоративних відносин, переважна більшість респондентів вказала, що сфері корпоративних відносин більшою чи меншою мірою притаманна певна кримінальна складова, яка при цьому характеризується високим ступенем латентності.

Слід відзначити, офіційної статистики про рівень, структуру й динаміку злочинності у сфері корпоративних відносин в Україні фактично не існує. Однак певні матеріали про стан криміногенних проявів у досліджуваній сфері можна знайти шляхом аналізу повідомлень ЗМІ, судової статистики та матеріалів судової практики вирішення корпоративних спорів, звернень громадян до правоохоронних органів та органів, уповноважених здійснювати контроль за додержанням корпоративного законодавства.

Перш за все, необхідну інформацію частково можна знайти в річних звітах Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) [8], одним із ключових завдань якої відповідно до законодавства є захист прав інвесторів (у т.ч. акціонерів) шляхом застосування заходів запобігання і припинення порушень законодавства на ринку цінних паперів, застосування санкцій за порушення законодавства у межах своїх повноважень. Так, протягом 2013 року уповноважені особи НКЦПФР розглянули 9 500 справ про правопорушення на ринку цінних паперів (7 657 у 2012 році, 8 965 у 2011 році), за результатами чого було накладено 7 439 штрафів на загальну суму 134, 33 млн грн (у 2012 – 47, 795 млн, у 2011 – 60, 223 млн). При цьому НКЦПФР наділена повноваженнями проводити за власною ініціативою вибірковий моніторинг діяльності учасників торгів на фондовому ринку та оцінювати її на предмет наявності ознак маніпулювання цінами. У 2013 році із 11 акціонерних товариств, у відношенні яких була проведена така робота, проти чотирьох торговців цінними паперами було порушено справи про правопорушення на ринку цінних паперів за вчинення умисних дій, які мають ознаки маніпулювання на фондовому ринку. Крім того за результатами розгляду звернень фізичних та юридичних осіб ознаки маніпулювання на фондовому ринку були виявлені в діях ще чотирьох осіб. Зауважимо, що КК України з 2011 року містить ст. 222-1, яка передбачає кримінальну відповідальність за маніпулювання на фондовому ринку. Відповідно до офіційної інформації Державної судової адміністрації, наданої нам у відповіді на інформаційний запит, за ст.222-1 КК у 2011 році була засуджена 1 особа, у 2012 – 0, у 2013 – 3, у 2014 – 3 особи.

Важливе значення для нас має такий вид контролю, здійснюваний НКЦПФР, як нагляд за реєстрацією акціонерів та проведенням загальних зборів, а саме: перевірка дотримання вимог законодавства про цінні папери та акціонерні товариства під час реєстрації для участі у загальних зборах, проведенні загальних зборів, голосуванні та підбитті його підсумків за місцем проведення загальних зборів акціонерів тощо. У 2011 році в рамках проведення планових та позапланових перевірок емітентів цінних паперів та саморегульованих організацій було виявлено 110 порушень, найбільш типовими з яких були порушення порядку скликання та проведення загальних зборів АТ й строків розкриття особливої інформації емітентами цінних паперів відповідно до вимог законодавства, а також порушення порядку переведення випуску цінних паперів АТ з документарної форми в без документарну. У зв'язку з виявленням таких порушень та з метою захисту прав інвесторів (у т.ч. акціонерів) НКЦПФР у 2011 році було винесено 71 рішення щодо зупинення внесення змін до системи реєстру власників іменних цінних паперів та до системи депозитарного обліку акціонерних товариств. За висновками НКЦПФР з 2012 року спостерігається тенденція до зменшення зазначеного заходу контролю, що нібито свідчить про зменшення корпоративних конфліктів в АТ, консолідації пакетів акцій у мажоритарних акціонерів. Однак такі висновки НКЦПФР не узгоджуються з іншими даними – статистикою звернень інвесторів (у т.ч. акціонерів) з приводу порушення їх прав. Так, у 2013 році до НКЦПФР надійшло 3 425 письмових звернень фізичних та юридичних осіб щодо порушення їх прав та законних інтересів на ринку цінних паперів, ще 702 звернення надійшли на

телефонну «гарячу лінію» (тобто в сумі 4127 звернень). Для порівняння, у 2012 році загальна кількість таких звернень становила 2 483. Найпоширенішим питанням, з якого надходила найбільша кількість скарг було порушення прав міноритарних акціонерів менеджментом акціонерних товариств. Цікаво, що НКЦПФР подає частку таких скарг у відносних (відсоткових) показниках - 50,5% у 2013 році та 70% у 2012 році, що формує хибне уявлення про їх динаміку. Але методом нескладних підрахунків можна визначити, що в абсолютних показниках кількість таких звернень у 2013 році була значно вищою (2084), ніж у 2012 році (1738). При цьому найбільш характерними порушеннями прав акціонерів були: порушення права на рівне ставлення до всіх акціонерів; порушення права на участь в управлінні акціонерним товариством; порушення права на отримання інформації про діяльність акціонерного товариства; порушення права акціонера на отримання частини прибутку у вигляді дивідендів; порушення прав акціонерів під час додаткового випуску акцій.

На жаль, у річних звітах НКЦПФР за 2012 та 2013 рік не вказано, яких питань стосувалася решта звернень. Однак у звітах попередніх років зазначається, що значну частину звернень (до 10%) складають скарги на діяльність фінансових посередників (довірчі товариства, інвестиційні фонди та компанії), які акумулювали приватизаційні майнові сертифікати під час приватизації. Типовими питаннями в таких скаргах були наступні: відсутність будь-якої інформації протягом багатьох років про діяльність таких товариств та неможливість встановити їх місцезнаходження; відсутність дивідендів за підсумками діяльності товариств; недовіра до інформації, що надається товариствами, про відсутність прибутків від їх фінансово-господарської діяльності та неможливість перевірити її достовірність.

Судова практика українських судів теж свідчить про поширену практику порушення корпоративних прав. Майже половину розглянутих у 2013 році справ у спорах, що виникають з корпоративних відносин, становили справи з оскарження рішень загальних зборів учасників товариств, органів управління, з яких господарські суди задовольнили повністю або частково вимоги у 210 справах (42,5%). Апеляційними господарськими судами у 2013 році розглянуто близько 600 скарг у справах, що виникають із корпоративних відносин, за якими змінено або скасовано 100 судових рішень Вищим господарським судом – 287 таких скарг [9].

Таким чином, ми бачимо, що порушення корпоративних прав та законодавства про цінні папери є загальнопоширеним явищем у практиці корпоративних відносин в Україні. На фоні цього парадоксальним виглядає факт, що в Єдиному державному реєстрі судових рішень нам не вдалося виявити жодного вироку 223-1 (підроблення документів, що подаються для реєстрації випуску цінних паперів), 223-2 (порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів), 224 (виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів), 232-1 (незаконне використання інсайдерської інформації), 232-2 КК (приховування інформації про діяльність емітента). Незастосування вказаних норм кримінального законодавства попри наявність фактів вчинення передбачених ними діянь, на наш погляд, може

свідчити лише про небажання правоохоронних та судових органів (а також держави в цілому!) належним чином реагувати на грубі порушення корпоративного законодавства. Натомість держава головним чином обмежується штрафними санкціями по відношенню до порушників в рамках адміністративної відповідальності або такі спори взагалі розглядаються в порядку господарського та цивільного судочинства. Більше того, відсутність практики застосування норм кримінального законодавства потім використовується як аргумент для обґрунтування необхідності декриміналізації передбачених ними діянь (така «доля» вже спіткала ст.ст.202, 218, 220, 221, 223, 235 КК). При цьому запровадження штрафних санкцій, які по суті є відкупними від реальної відповідальності, останнім часом стало негативною тенденцією реформування сучасного кримінального законодавства, викликаною так званою «гуманізацією» кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Рущенко І.П. Соціологія злочинності: автореф. дис.... д-ра соціол. наук: 22.00.03 / І.П. Рущенко; Нац. ун-т внутр. справ. – К., 2001. – 35 с.
2. Україна у цифрах. 2013 рік. Статистичний збірник / Державний комітет статистики України; за заг. ред. О.Г. Осауленка, відп. за вип. Е.О. Остапчук. – К., 2014. – 240 с.
3. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання / О. Г. Кулик. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 288 с.
4. Злочинність у сфері економіки: проблеми прогнозування, планування та координації заходів протидії / За ред. Кальмана О.Г. – Х.: Новасофт, 2005. – 255 с.
5. Попович В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: Монографія / В.М. Попович. – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. – 524 с.
6. Карпов Н.С. Злочинна діяльність / Н.С. Карпов. – К.: Вид-во Семенко Сергія, 2004. – 310 с.
7. Корпоративне право України : підручник / В.В. Луць, В. А. Васильєва, О.Р. Кібенко, І.В. Спасибо-Фатєєва та ін.; за заг. ред. В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.
8. Річні звіти НКЦПФР за 2011-2013 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual>
9. Нові реалії судової практики в корпоративних спорах // Вісник Асоціації правників України. - №9 (105), вересень 2014 року. – С.16.